

„Kietas riešutėlis 3“

„Veiksmų mašiną užveda stoka ir veiksmai stokai panaikinti“. „Kietame riešutėlyje 3“ veiksmų mašiną užveda teroristų susprogdinta universalinė parduotuvė, kuomet pažeidžiama socialinė Niujorko miesto tvarka, kurios atstatymu imasi rūpintis policija. Teroristo Saimono reikalavimu policijos departamentas grąžina į tarnybą nušalintą nuo pareigų Džoną Makleiną (subjektą), tarp kurio ir Saimono (antisubjekto) vyksta kova dėl vertės objektų. Iš pradžių atrodo, jog Saimono vertės objektas yra kerštas Makleinui už brolio Hanso Gruberio nužudymą¹, tačiau tai tik policijos akių dūmimas tam, kad būtų pasiektas tikrasis pagalbinis vertės objektas – Amerikos auksas, o su juo ir pamatinis objektas – valdžia. Tuo tarpu Makleino pagalbinis vertės objektas yra socialinio policininko statuso atgavimas, o pamatinis – savo gyvenimo valdymas/dvasinės pusiausvyros atstatymas (iš pradžių Makleinas yra priklausomas nuo alkoholio, o vėliau jo gyvybė priklauso nuo teroristo Saimono) ir pažeistos socialinės tvarkos įvedimas mieste. Taigi Makleinas veikia kaip individas pagal individualią programą ir kaip policininkas pagal kolektyvinę programą. Figūratyviame lygmenyje Makleinas ir Saimonas atlieka du tematinius vaidmenis – policininko ir kario, kurie jau iš anksto yra užprogramuoti ir lemia skirtingą subjektų elgesį. Makleinas kaip žemesnio rango policininkas atstovauja teisėsaugos sistemai (kuri veikia kaip susiskaldžiusi visuma, policininkai niekada nežino, kur ir ką veikia Makleinas, informacija juos pasiekia per vėlavimai, o nutrūkus komunikacijai jų veiksmai tampa chaotiški), kuriai jis privalo paklusti ir yra tik tarpininkas, įrankis. Džono kaip visuomenės saugotojo ir gynėjo pirminis tikslas yra išsaugoti gyvybę ir veikti pagal įstatymą. Tuo tarpu Saimonas kaip karys ir savo kariuomenės vadas veikia tiesiogiai ir niekam nepakludamas, o jo kariai veikia kaip integrali visuma (jų veiksmai koordinuoti, kiekvienas žino savo užduotį ir ją visuomet atlieka iki galo taip kaip nurodyta). Jam svarbiausia pasiekti tikslą ir nugalėti priešą, nepaisant kiek tai gali nusinešti gyvybių. Tačiau Saimonas išsaugoja vieną kario garbės kodekso taisyklę – nežudyti civilių ir vaikų (jis nesuprogdina mokyklos su vaikais, taip pat prie banko dovanoja gyvybę Dzeusui, banko valdytoją tik apsvaigina).

Socialinės tvarkos atstatymas filme vyksta keliais etapais, kurie visuomet prasideda Saimono skambučiu, o baigiasi sprogimu ir skambučiu. Visų pirma, tam, kad galėtų teisėtai veikti, Makleinas privalo įgyti veikimo galią. Kompetencijos stadija tampa pirmoji teroristų žaidimo užduotis – Makleinui su plakatu „Aš nekenčiu nigerių“ pasirodyti Harlemo rajone, kuriame juodaodžių koncentracija yra didžiausia. Kompetencijos stadijos metu Makleinas veikia vienas be policijos užnagario ir įgauna pagalbininką – Dzeusą bei, atgaudamas savo policininko ženklelį ir ginklą, jis pasiekia pagalbinį vertės objektą, o kartu ir galią veikti – tarnybą policijoje. Filme metalėmėjas yra teisėsauga, kuri tiesiogiai veikia per policijos pareigūnus ir subjektą – herojų Džoną Makleiną. Metalėmėjas veikia netiesiogiai per Džono socialinį policininko vaidmenį, o manipuliuojantis lėmėjas, policijos departamentas, tikraja ta žodžio prasme „atkapsto Makleiną iš po žemių“ ir atsitempia į užduoties vykdymo vietą, taip pat pats policijos viršininkas grąžina Makleinui policininko ženklelį ir ginklą. Kompetencijos stadija prasideda Saimono skambučiu (liepia Makleiną grąžinti į darbą ir duoda užduotį su plakatu), o baigiasi sprogimu, kurį šį kartą sukelia ne Saimonas, o policijos bombų specialistas, demonstruojantis, kaip veikia bomba, kurią rado Kinų rajone. Tuoj po to seka Saimono skambutis su nauja užduotimi ir atlikties stadija.

¹ Saimono tikrasis vardas – Saimonas Pyteris Gruberis. Jis iš tiesų yra Hanso Gruberio brolis, kurį pirmame „Kieto riešutėlio“ filme Džonas Makleinas nužudo.

Atlikties stadiją suskirsčiau į 3 etapus: 1) metro traukinio susprogdinimas; 2) mokyklos užminavimas, šiame etape Makleinas atlieka du išbandymus – tunelio susprogdinimą ir laivo susprogdinimą; 3) lemiamas Makleino išbandymas prie Kanados sienos. Kiekvienas kvalifikacinis išbandymas atlikties stadijoje taip pat prasideda Saimono skambučiu, o baigiasi sprogimu ir antru skambučiu.

Pirmame etape Makleinas ir Dzeusas pradeda veikti kaip dvejetainis subjektas – jie siekia to paties vertės objekto ir viską daro drauge. Taip pat šiame etape Makleinas veikia drauge su policija, jų bendras tikslas – sustabdyti metro sprogimą. Čia atsiranda ir naujas pagalbininkas informatorius FTB (angl. FBI), kuris suteikia papildomos informacijos apie Saimoną ir jo teroristinę grupuotę. Šis etapas baigiasi Makleino nesėkme, nes traukinys yra susprogdinamas.

Antrame etape Makleinas ir policija veikia paraleliai: policininkai mėgina identifikuoti užminuotą mokyklą ir neutralizuoti bombą, tuo tarpu Makleinas su Dzeusu Tompkins parke neutralizuoja užminuotą fontaną. Po to Dzeusas ir Makleinas irgi veikia paraleliai: Dzeusas važiuoja į Jankių stadioną, o Makleinas vejasi teroristus tuneliu. Tik laive Makleinas ir Dzeusas vėl veikia drauge. Taip pat šiame etape vyksta žaidimas tapatybėmis: tam, kad patektų į banką, teroristai apsimeta inžinieriais ir policininkais, kas leidžia nepastebėtiems pakliūti į jiems nepavaldžias teritorijas ir pasiekti savo vertės objektą – auksą. Šiame etape Makleinas sulaukia dar vieno atsitiktinio pagalbininko – parduotuvę apiplėšusio vaiko, kuris „pakiša“ Džonui idėją, jog teroristai mėgina apiplėšti federalinį Amerikos banką. Visi išbandymai (išskyrus užminuotą fontaną) šiame etape baigiasi fiziniu Makleino ir policininkų pralaimėjimu: tunelis ir laivas susprogdinami, nors mokykloje buvo netikra bomba, tačiau ji irgi sprogsta, o teroristai pabėga su auksu. Tačiau laive Makleinas iš Saimono gauna aspirino buteliuką, kuris suteikia informacijos apie teroristų buvimo vietą.

Trečiame etape Makleinas veikia vienas ir turi išgelbėti ne tik save, bet ir Dzeusą. Tačiau šitas išbandymas prasideda ne Saimono skambučiu Makleinui, o Džono skambučiu žmonai. Šį kartą Džonas pradeda valdyti situaciją ir susprogdina Saimono malūnsparnį, o įveikęs priešininkus antrą kartą skambina žmonai. Makleinas atstato ne tik sugriautą socialinę tvarką, bet pasiekia individualų vertės objektą – savo gyvenimo kontrolę, kuris nuo dabar nepriklauso nuo nieko kito, o tik nuo paties Džono.

Per visas tris atlikties stadijas Džono ir Dzeuso kaip dvejetainio subjekto veikimas kinta. Šis pokytis geriau atsikleidžia išsiaiškinus figūratyvyname lygmenyje atliekamą Dzeuso tematinį vaidmenį. Savo tapatybę Dzeusas įtvirtina šiais žodžiais: „Mano vardas Dzeusas. Kaip Apolono tėvo iš Olimpo kalno! Nesiginčyk su manim arba aš tau į užpakalį sugrūsiu žaibą! Dzeusas!“. Taip pat vėliau filme paaiškėja, jog Dzeusas yra elektrikas. Taigi dėl savo vardo ir elektriko specialybės Makleino pagalbininkas Dzeusas įsirašo į antikinio dievo Dzeuso, kuris valdė žaibus, o graikų buvo vadinamas dievų ir žmonių tėvu, izotopiją. Dzeusas filme atlieka tematinį Makleino tėvo–mokytojo vaidmenį, kuris Džonui padeda „ruošti gyvenimui“, o tai atsiskleidžia per besikeičiantį jų santykį. Kompetencijos stadijoje Dzeusas išgelbėja Makleinui gyvybę, tuomet atlikties stadijoje jie veikia drauge kaip lygiaverčiai partneriai: Dzeusas teisingai įspėja mįsles, o Makleinas atlieka fizinius išbandymus (Makleinas priklausomas nuo Dzeuso). Tačiau tolimesniuose etapuose Makleinas įgauna vis daugiau autonomiškumo ir mąstymo gebėjimų (Tompkins parke Makleinas įspėja mįslę; Makleinas vienas tuneliu vejasi teroristus, kol Dzeusas važiuoja į Jankių stadioną; laive nors ir su Dzeuso pagalba, tačiau pats Makleinas jį išlaisvina). Mokyklos izotopija, besikartojanti filme, dar labiau sustiprina Dzeuso kaip tėvo–mokytojo vaidmenį, o Makleino kaip besimokančio vaiko, kuris po netikro mokyklos susprogdinimo tarsi baigia gyvenimo mokyklą ir jau gali savarankiškai veikti be Dzeuso. Taip pat Makleino kaip vaiko traktavimą filme atskleidžia vaikų izotopija (du negriukai filmo pradžioje, kuriuos Dzeusas moko pagarbos; parduotuvę apiplėšę vaikai; filmo pradžioje policijos nuovadoje iš Džono pasišaipoma, kad jam patinka gėlės našlaitės, taigi jis tarsi našlaitis be

tėvų). Trečiame etape Džonas vienas nugalė teroristus ir išgelbėja ne tik save, bet ir Dzeusą. Tai, kad Makleinas elektros laidu susprogdina teroristų lėktuvą, rodo, jog jis perima Dzeuso galią valdyti šviesą/ugnį. Per Džono ir Dzeuso santykį atsiskleidžia laipsniškas Makleino vertės objekto, t. y. savo paties gyvenimo kontrolės pasiekimas, dėl kurios jis geba įvesti ir socialinę tvarką.

Kitas asmuo, kuriame pasireiškia dieviškumas, yra Saimonas. Dėl savo gebėjimo valdyti laiką jis įsirašo į pagoniško laiko dievo Chrono izotopiją, kuris graikų mitologijoje vaizduojamas kaip gyvatė su savo žmona Ananke (neišvengiamybe) sukantys kosminį kiaušinį – visatą. Saimono ryšį su Chronu sustiprina filme besikartojanti gyvatės ir kiaušinio izotopija, jo palydovė moteris bei jų lytinis aktas po pergalės kaip naujos valdžios/tvarkos užgimimas. Saimono dieviškumą sustiprina ir tai, jog policijos psichologas jam konstatuoja didybės ir visagalybės maniją, be to, pirmą kartą pamatome Saimoną tarsi dievą, nuo dangoraižio stogo stebintį Niujorką.

(1. Nuotraukoje ant racijos pavaizduota gyvatė ir užrašas: „KOBRA“; 2. Ant malūnsparnio pavaizduota gyvatė; 3. Saimonas rankoje laiko kiaušinį; 4. Ant Saimono kaklaraiščio pavaizduotas apskritimas.)

Labiausiai Saimono dieviškumas reiškiasi per laiko valdymą: jis visuomet Makleinui duoda per mažai laiko įvykdyti užduotims, tuo tarpu pats turi pakankamai arba kartais ir per daug laiko savo išpuoliams. Tačiau palaiptams toks laiko pasiskirstymas filme keičiasi ir besirutuliojant veiksmui Makleinas laimi vis daugiau laiko, o finalinėje scenoje ties Kanados siena turi pakankamai laiko kovai (jis spėja surūšiuoti kulkas; nugalėjęs priešus pagaliau randa laiko paskambinti žmonai). Taigi filme laimi tie, kurie turi pakankamai laiko ir gali juo neribotai naudotis. Valdyti laiką reiškia valdyti ir gyvenimą – įgavęs laiko kontrolę, Makleinas atgauna ir savo gyvenimo kontrolę. Laiko izotopija filme reiškiasi besikartojančia laikrodžio figūra.

Svarbi yra ir raudonos spalvos izotopija, kuri įgauna kelias reikšmes.

Sužeistas Dzeusas tampa „policininku“, jis įgauna tokią pačią galią veikti kaip Makleinas, o tai atspindi raudonai uždažytas plakatas policijos nuovadoje (plakate parašyta: 10 000 dolerių atlygis grynais už policininką) ir kraujas ant marškinių, be to, Makleinas jį pavadina partneriu – šiuo atveju raudonos spalvos reikšmė yra teigiama ir suteikianti galią. Tačiau beveik visame filme Džoną Makleiną lydi raudonos figūros, susijusios su draudimu arba nesėkme: visuomet raudoni šviesoforo signalai Džonui vairuojant automobilį; raudonas bombos skystis; susprogdintas raudonos spalvos traukinys.

Daug kartų filme pasikartoja galvos izotopija: Makleinui visą filmą skauda galvą dėl pagirių, o Saimoną kankina migrena; Makleino galva visuomet sužeidžiama per kovą su priešininku; kai Džoną ir Dzeusą apšaudo priešai, Džonas jam kelis kartus liepia saugoti galvą. Galvos figūrą galima sieti su išmintimi, sumanumu ir gudrumu, kurių Džionui ir Dzeusui prireikia sprendžiant Saimono mįsles, o Saimonui manipuliuojant policijos departamentu. Šiame filme išmintis eina pirmiau fizinės galios: tam, kad galėtum įvykdyti užduotį, veikti fiziškai, visų pirma turi įminti mįslę – veikti protiškai. Neatsiejama galvos figūros palydove tampa aspirino figūra, kuri kartojasi drauge su galvos skausmo izotopija: aspiriną geria tiek Makleinas, tiek Saimonas. Aspirinas tampa ne tik gelbėtoju nuo galvos skausmo, bet ir informatorium–gelbėtoju: aspirino buteliukas, kurį Makleinas gauna iš Saimono, atskleidžia teroristų buvimo vietą. Taigi sveika galva suteikia padėties kontrolę ir išsigelbėjimą, praradęs vaistus Saimonas netenka kontrolės, o ją perima Makleinas.

Filme labai svarbus komunikacijos aktas, kuris vyksta tarp policijos ir Džono, tarp policijos/Džono ir teroristų. Komunikacijos aktą žymi besikartojančios telefono ir racijų figūros. Gebėjimas bendrauti ir keistis informacija suteikia policijai galią veikti ir kontroliuoti savo narius bei padėti visuomenei. Taip pat racija/telefonas tampa tarpininku tarp teroristų ir teisėsaugos (Saimonas niekada nebendrauja su policija tiesiogiai akis į akį), kas leidžia Saimonui manipuluoti policininkais: su jais žaisti ir vilkinti laiką. Racija įgauna neigiamą reikšmę, kuomet radijo bangomis valdoma bomba padedama mokykloje, taip policija praranda ryšį su savo pareigūnais, o komunikacijos aktas įsirašo į pavojaus semantiką. Gebėjimas skambinti yra susijęs su valdžia (visuomet Saimonas skambina, niekada to nedaro policija ar Makleinas), tas, kas renka numerį, diktuoja žaidimo taisykles. Taigi kai filmo pabaigoje Makleinas pagaliau paskambina žmonai, perima kontrolę į savo rankas.

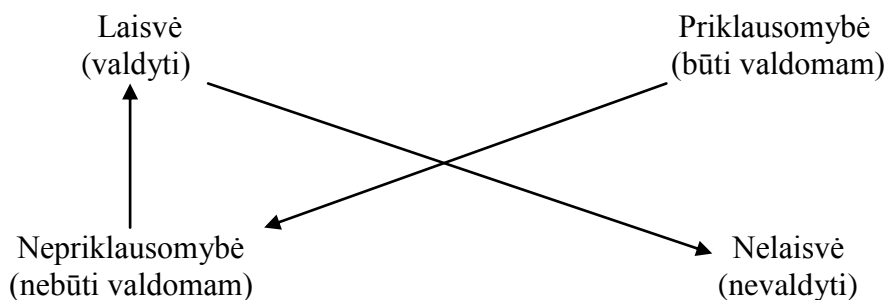
„Kietame riešutėlyje 3“ intensyviai veikia visos keturios gamtos stichijos: vanduo, oras, ugnis ir žemė, kurių skirtingi pavidalai kenkia arba padeda veikėjams. Vanduo, cirkuliuojantis uždaroje erdvėje, kenkia Makleinui, o teroristams padeda: vandeninės bombos – grėsmė visuomenei ir priemonė teroristams pasiekti savo tikslą, vanduo šachtoje Makleinui sutrukdo pasivyti teroristus, o Saimonui su gauja padeda atsikratyti Makleino. Tuo tarpu atvirai trykštantis vanduo tampa Makleino gelbėtoju: fontanas parke, iš šachtos ištryškusi srovė, vandens telkinys, į kurį Džonas šoka per laivo sproginą. Ugnį teroristai taip pat geriausiai valdo uždarose patalpose: traukinio

susprogdinimas metro tunelyje, aukso pagrobimas iš banko rūsio, tuo tarpu Makleinui ugnis pagalbininke tampa atviroje erdvėje: jis teroristus susprogdina elektros laidu ant žemės, kieme. Taigi žemė kaip stichija irgi veikia savo uždaru, t. y. požemiu, arba atvirumu, t. y. buvimu ant žemės. Atrodo, jog požemis (metro tunelis, šachta) teroristams padeda, o Džonui kenkia (filmo pradžioje kolegos jį „iškapsto iš po žemių“ – prikelia naujam gyvenimui). Taip pat uždara erdvė ore, t. y. malūnsparnis, tampa pražūtimi Makleinui, nes jį numuša, ir išsigelbėjimu teroristams. Per įtaką subjektams atsiskleidžia gamtos stichijų ambivalentiškumas ir priklausymas nuo erdvių uždaru ir atvirumu. Pagrindiniam herojui, Makleinui, išsilaisvinimą/gyvybę teikia atviros erdvės, kurias galima susieti su nevaržomu laiku (turėdamas neribotą laiką Makleinas suseka ir pribaigia teroristus), o mirtis/pražūtis subjektą visada lydi uždaroje patalpoje ir tada, kai laiko tarpas ribotas.

Siekdamas vertės objekto Džonas atvyksta, tiksliau – yra surandamas ir ištempiamas iš heterotopinės erdvės (alkoholizmo liūno – gyvenimo duobės) į paratopinę erdvę – Harlemono rajoną, kur įgyja pagalbininką Dzeusą, po to paratopine erdve tampa visas Niujorko miestas, kuriame vyksta Makleino kvalifikaciniai išbandymai. Utopine erdve šiame filme tampa JAV pasienis su Kanada, kur vyksta lemiamas Džono ir Saimono susidūrimas – laviravimas ties gyvenimo ir mirties riba, ką atspindi ir figūratyvinis vietos lygmuo: pasienis tai buvimas niekur arba buvimas tarp kažko ir kažko. Taigi šioje erdvėje Džonas nei miręs, nei gyvas.

Daugiausia šiame filme veikiama Niujorko miesto erdvėje, kurioje didžiausias mobilumas priklauso Džonui Makleinui. Nors miesto transporto sistema ir įstatymai suponuoja programuotą kelių eismo dalyvių elgesį, tačiau Makleinas vairuodamas transporto priemonę laužo visas kelių eismo taisykles (važinėja prieš eismą ir per raudoną šviesoforo signalą; kad sutrumpintų kelią, lekia miesto parku ar pėsčiųjų šaligatviu), taip derindamasis prie nepalankių eismo sąlygų ir įveikdamas kliūtis. Tokį chuliganišką judėjimą horizontale galima sieti su chaotiška Džono asmenybe, kuriai trūksta disciplinotumo. Tuo tarpu teroristai horizontalia plokštuma juda visiškai kitaip nei Džonas. Jie paklūsta visoms kelių eismo taisyklėms, t. y. jų judėjimas gatvėmis yra programuotas ir iš anksto nuspėjamas. Neįprastas Džono judėjimas yra ir vertikale. Filme kartojasi Džono kilimo į viršų izotopija (kolegų yra ištraukiamas iš gyvenimo duobės, metro traukinyje jis visą laiką juda šuoliuodamas į viršų, iš šachtos vanduo jį išmeta į viršų, Saimono buveinę aptinka malūnsparniu, t. y. būdamas ore). Judėjimas į viršų teikia Makleinui gyvybę, todėl galime judėjimą vertikale sieti su Džono atgimimu/prisikėlimu. Šiuo atveju antisubjektas filme juda iš viršaus į apačią (Saimoną pirmą kartą pamatome ant Dangoraižio stogo, vėliau jis banko rūsyje vagia auksą, o lemiamo išbandymo metu vos tik nutūpusį ant žemės Saimono lėktuvą Makleinas susprogdina), kas įgauna mirties ir pražūties semantiką.

Makleino pagalbinis vertės objektas yra policininko statusas, o pamatinis – nepriklausomybė/savo paties gyvenimo valdymas, tuo tarpu Saimono pagalbinis vertės objektas – Amerikos auksas, o pamatinis – valdžia. Abiejų subjektų vertės objektai gali būti priskirti prie laisvės ir priklausomybės semantikos, kuri leidžia nubraižyti semiotinį kvadratą:

Makleinas iš priklausomybės (nuo alkoholio ir Saimono) iš pradžių pasiekia nepriklausomybę (tampa nepriklausomas nuo pagalbininko Dzeuso ir teroristų duodamo laiko), tada galiausiai įgyja laisvę, t. y. per lemiamą išbandymą Makleinas įgauna vis daugiau kontrolės ir gali valdyti laiką. Saimonas, būdamas nuo nieko nepriklausomas, apiplėšęs banką ir pavogęs auksą, tampa laisvas ir gauna neribotą valdžią, tačiau lemiamo išbandymo metu viską praranda. Dinaminė verčių sistema atskleidžia, jog modaliniais vertės objektais: laisve ir priklausomybe, mainomasi taip, kad, jei vienas subjektas įgyja, kitas praranda.

„Veiksmų mašina“ filme pateikiama nuliniu fokusavimu: įvykiai pateikiami iš skirtingų perspektyvų, rodoma, kas vyksta, tuo pačiu metu skirtingose erdvėse, įterpiama nemažai panoraminių vaizdų. Žiūrovas mato ir žino daugiau nei visi filmo veikėjai. „Kietame riešutėlyje 3“ taip pat nėra jokių pasakojimo laiko pažeidimų, o veiksmas rutuliojasi pirminiame pasakojime, kurį galime priskirti diegetiniam lygmeniui. Nulinis fokusavimas ir veiksmo laikinis nuoseklumas akcentuoja fizinių veiksmų ir laiko chronologiškumo svarbą filme.